



BALIQCCHILIK SOHASIDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNING RIVOJLANISHINI SOTSIOLOGIK SO‘ROVLAR ASOSIDA BAHOLASH

Rajapov Xayrulla Bekdurdiyevich

Urganch Davlat universiteti, Iqtisodiyot kafedrasida dosenti, i.f.f.d., PhD.

Annotasiya: *Mazkur maqolada baliqchilik sohasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanishini sotsiologik so‘rovlar asosida baholash natijalari yoritilgan.*

Kalit so‘zlar: *baliqchilik sohasi, xorijiy tajriba, eksport, import, tadbirkorlikni rivojlantirish, turizm, raqamlashtirish.*

Bugungi kunda aholining go‘sh va go‘sh mahsulotlariga bo‘lgan talabi ortib borayotgani bir vaqtning o‘zida ushbu turdagi mahsulotlar tannaxining oshishiga olib kelmoqda. Bu, o‘z navbatida, aholining mol go‘shiga bo‘lgan ortib borayotgan talabini qondirish uchun o‘rni bosuvchi tovarlar sifatida parranda va baliq mahsulotlari bilan ta‘minlashni taqozo etadi. Ushbu muammoning yechimi sifatida parrandachilik va baliqchilik sohasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni (KXTB) rivojlantirish va takomillashtirish zarur. Bu, o‘z navbatida, yangi ish o‘rinlarini yaratish, aholining real daromadlarini oshirish, aholi farovonligini oshirish, jumladan, ichki bozorda va xorijiy iste‘molchilarda baliq va baliq mahsulotlari ishlab chiqarishni ko‘paytirish, narxlarni pasaytirish va bu boradagi raqobat muhitini shakllantirish imkonini beradi, iste‘molni oshirishga zamin yaratadi. Ayniqsa, baliq tarkibidagi kalsiy moddasi bolalarning sog‘lom bo‘lib o‘sishida muhim ahamiyatga ega. Baliq ovqat mahsulotining shunday ajralmas qismiki, tibbiyot xodimlari baliqni minimal normada bo‘lsa ham iste‘mol qilib turishni tavsiya etadi. O‘zbekiston uchun bunday norma 12 kg/odam/yil. Dunyo miqyosida 2005-yilda aholi o‘rtacha 16,6 kg/odam/yil baliq iste‘mol qilgan[1]. 2020-yilda baliq mahsulotlari iste‘moli aholi jon boshiga 21 kg ni tashkil qilgan. O‘zbekistonda esa, 2023-yilda baliq mahsulotlari iste‘moli aholi jon boshiga 5,5 kg ni tashkil qilgan.

Baliqchilik va akvakulturani rivojlantirish nafaqat mamlakatimiz aholisi, balki butun dunyo aholisi uchun, jumladan kelgusi avlod uchun ham muhim ahamiyatga ega bo‘lib, oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlash hamda aholi farovonligini oshirish uchun muhim omil hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot Strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-son farmoni [2] 2-ilovasida Baliqchilikni rivojlantirish va baliq yetishtirish hajmini ko‘paytirish bo‘yicha chora-tadbirlarni belgilash maqsad qilib belgilangan.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2021-yil 20-dekabr kuni oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlash, bu boradagi ishlarining muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida baliqchilik sohasini rivojlantirish va kooperatsiya asosida baliq yetishtirish samaradorligini oshirish chora-tadbirlari yuzasidan o‘tkazgan yig‘ilishida aytganlaridek, - *Dunyoda oziq-ovqat narxlarining o‘shishi, inflyatsiya xavf-xatarlari kelgusi yilda oziq-ovqat xavfsizligi eng dolzarb masala bo‘lib qolishini yaqqol ko‘rsatmoqda. Shu bois, viloyat hokimlari o‘z hududida baliq yetishtirish holatini tahlil qilib, tadbirkorlar va aholi xonadonlariga barcha sharoitlarni yaratib berish bo‘yicha tizimli shug‘ullanishi zarur*[3]¹.

¹ <https://xs.uz/uzkr/post/oziq-ovqat-khavfsizligini-taminlash-ishlarini-kuchajtirish-baliqchilik-tarmogini-qollab>



Biz ilmiy tadqiqotlarimiz jarayonida baliqchilik sohasi KBXT subyektlari rahbarlari-respondentlar bilan baliqchilik sohasida KBXTni rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish masalalariga bag'ishlangan anketa so'rovnomalari o'tkazdik.

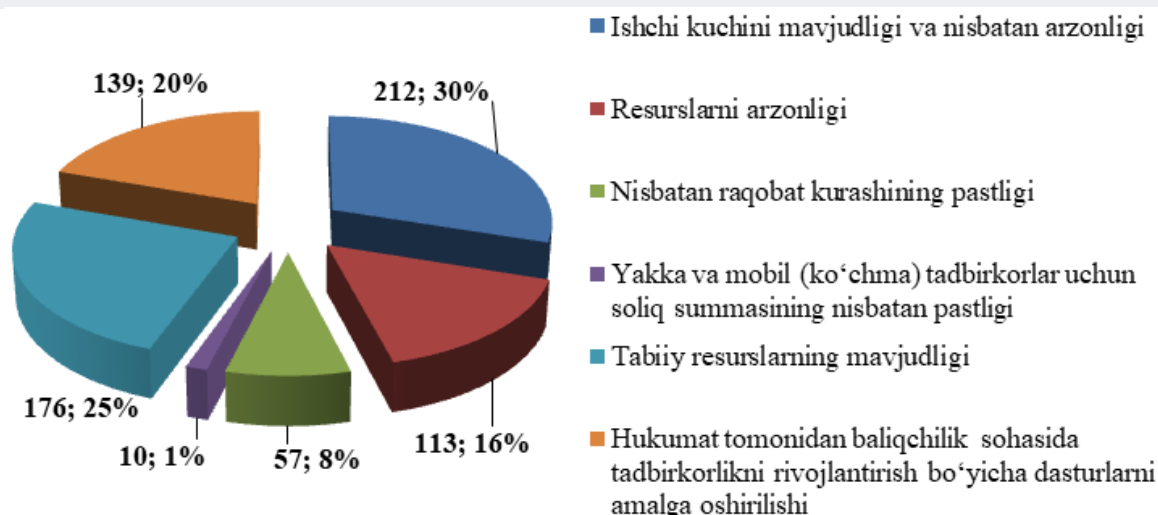
Anketa so'rovnomasida viloyatning 11 ta tuman va 2 ta shahar hududlaridagi baliqchilik sohasi KBXT subyektlaridan jami 427 nafar respondentlar qatnashdi. Respondentlar eng ko'p qatnashgan hudud Xiva tumani bo'lib jami 67 nafar va eng kam qatnashgan hudud Xonqa tumani bo'lib jami 19 nafar (24,4%) respondentlar qatnashdi. Baliqchilik xo'jaliklari soniga nisbatan oladigan bo'lsak eng ko'p respondentlar qatnashgan hudud Xiva shahri hisoblanadi, ya'ni 71,4 foizni tashkil qiladi.

*"Baliqchilik sohasida KBXTni rivojlantirish bilan bog'liq muammolar mavjudmi? *Agar "Ha" bo'lsa qanday? (Bir nechtasini tanlashingiz mumkin)"* degan savolga respondentlarning 331 nafari yoki 77,5 foizi "Ha", 96 nafari yoki 22,5 foizi "Yo'q" deb javob berishgan. "Ha" degan respondentlarning 166 nafari "Moliyaviy muammolar", 163 nafari "Yer ajratish, sotish va xususiylashtirib berishda ochiqlik tamoyillariga amal qilinmasligi hamda tadbirkorlarning yerga bo'lgan mulkiy huquqlarini kafolatlanmaganligi" deb javob berishgan (1-jadvalga qarang).

1-jadval. "Baliqchilik sohasida KBXTni rivojlantirish bilan bog'liq muammolar"[4]

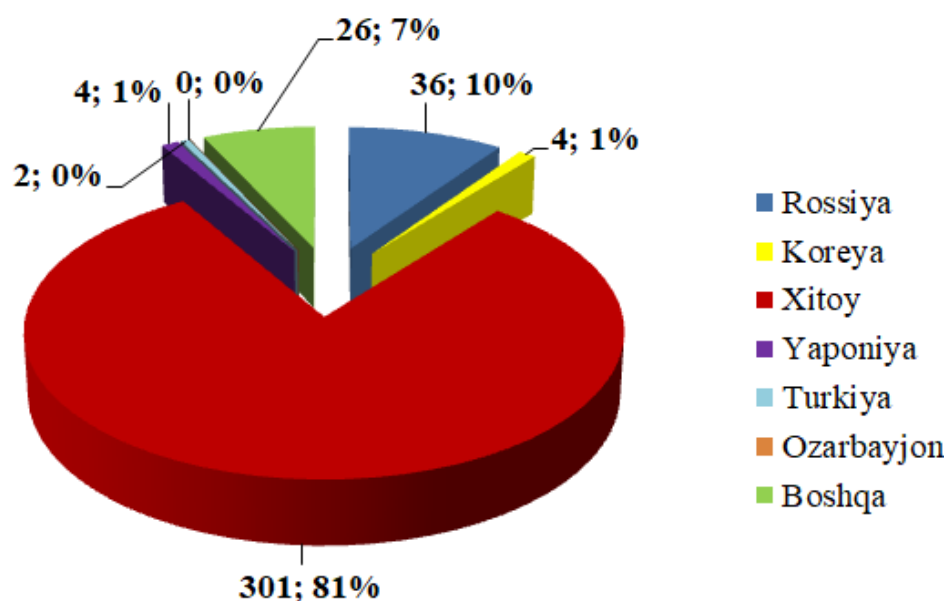
Javoblar mazmuni	Respon- dentlar soni
Xaridorning kamligi	49
Narxlarning pastligi yoki yuqoriligi	75
Markazning uzoqligi	59
Baliqchilik sohasi uchun infratuzilmani yaxshi rivojlanmaganligi	74
Moliyaviy muammolar	166
Transport-logistika tizimi	94
Iqlim sharoitlari	65
Baliq yetishtirishning mavsumiyligi	38
Baliq va baliq mahsulotlarini sotish va saqlashda sovetlash moslamalari bilan ta'minlanganlik darajasining pastligi.	54
Malakali kadrlarning yetishmasligi, xodimlarni o'qitish va malakasini oshirish tizimini takomillashtirilmaganligi	119
Yer ajratish, sotish va xususiylashtirib berishda ochiqlik tamoyillariga amal qilinmasligi hamda tadbirkorlarning yerga bo'lgan mulkiy huquqlarini kafolatlanmaganligi	163
Baliq boqish uchun sharoitning yo'qligi	50
Baliqchilik faoliyati bilan shug'ullanuvchi tadbirkorlik subyektlariga xizmat (servis) ko'rsatish darajasining pastligi	59
Tabiiy monopoliyalarning mavjudligi	149
Mahalliy byurokratik to'siqlar	95
Sohada tashqi iqtisodiy aloqalarni rivojlanmaganligi	15
Boshqa	7

"Qishloq joylarida baliqchilik tadbirkorligi bilan shug'ullanishning qanday imkoniyat va afzalliklari mavjud? (Bir nechtasini tanlashingiz mumkin)" deb berilgan savolga respondentlar quyidagi 1-rasmdagidek javob berishgan.



1-rasm. Qishloq joylarida baliqchilik tadbirkorligi bilan shug'ullanishning imkoniyat va afzalliklari[5]

“Baliqchilik sohasida xorijiy davlat tajribalari bilan tanishganmisiz? *Agar “Ha” bo'lsa qanday? (Bir nechtasini tanlashingiz mumkin)” deb berilgan savolga respondentlarning 366 nafari ya'ni 85,7 foizi “Ha”, 61 nafari ya'ni 14,3 foizi “Yo'q” deb javob berishgan. “Ha” degan respondentlar quyudagi 2-rasmdagidek javob berishgan.



2-rasm. Baliqchilik sohasida xorijiy davlat tajribalari bilan tanishganlik bo'yicha respondentlarning javoblari taqsimoti[5]

“Baliqchilik sohasida xorijiy davlatlarning qaysi tajribalari (ilg'or texnologiyalari)ni qo'llashni tavsiya qilgan bo'ladingiz?” degan savolga respondentlarning bergan javoblari quyidagi 2-jadvalda ko'rsatilgan.

2-jadval. Respondentlarning tomonidan baliqchilik sohasida qo'llash tavsiya qilingan xorijiy davlatlar tajribalari[4]

Javoblar mazmuni	Respondentlar soni
Xitoy tajribasi asosida baliq yetishtirish, shuningdek uy sharoitida, kichik hajmdagi suv havzalarida baliq yetishtirish, baliqni qayta ishlash texnologiyalarini joriy qilish	133



Singapur texnologiyalari asosida	87
Vyetnam texnologiyalari asosida	63
Xorij texnikalari va baliqchilik bo'yicha malakalarini qo'llagan holda	46
Intensiv usulda baliq yetishtirish	44
Bilmayman	24
Innovatsion va zamonaviy intensiv texnologiyalar asosida baliq yetishtirish	17
Rossiya texnikalaridan foydalangan holda	7
Xorij texnologiyasi asosida sovuq suvda yashovchi baliqlarni iqlim sharoitimizga moslashtirish orkali baliq yetishtirish	6
Sholi + baliq usulida	6
Yaponiya tajribasi asosida	5
Yopiq tizimli va intensiv usulda kichik suv havzalarida baliq yetishtirish	5

"Baliqchilik sohasini mamlakat iqtisodiyotidagi o'rnini qanday baholaysiz?" degan savolga respondentlarning 29 nafari (6,8%) **"a'lo"**, 241 nafari (56,4%) **"yaxshi"**, 152 nafari (35,6%) **"qoniqarli"**, 3 nafari (0,7%) **"qoniqarsiz"**, 2 nafari (0,5%) **"bilmayman"** deb baho berishgan.

"Bugungi kunda baliqchilik sohasida KBXTni rivojlanish holatini qanday baholaysiz?" degan savolga respondentlarning 16 nafari (3,8%) **"a'lo"**, 243 nafari (56,9%) **"yaxshi"**, 162 nafari (37,9%) **"qoniqarli"**, 4 nafari (0,9%) **"qoniqarsiz"**, 2 nafari (0,5%) **"bilmayman"** deb baho berishgan.

"Sohani rivojlantirishda raqamlashtirish va axborot-kommunikatsion texnologiyalarni o'rnini qanday baholaysiz?" degan savolga respondentlarning 18 nafari (4,5%) **"a'lo"**, 221 nafari (51,7%) **"yaxshi"**, 181 nafari (42,4%) **"qoniqarli"**, 5 nafari (1,2%) **"qoniqarsiz"**, 2 nafari (0,5%) **"bilmayman"** deb baho berishgan.

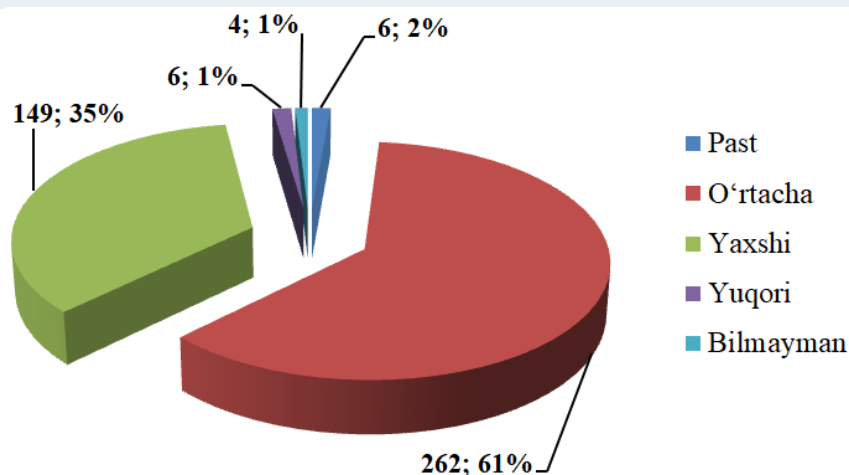
"Baliqchilik sohasini rivojlanishini oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashda rolini qanday baholaysiz?" degan savolga respondentlarning 20 nafari (4,7%) **"a'lo"**, 225 nafari (52,7%) **"yaxshi"**, 177 nafari (41,4%) **"qoniqarli"**, 5 nafari (1,2%) **"qoniqarsiz"**, 0 nafari (0,0%) **"bilmayman"** deb baho berishgan.

"Baliqchilik sohasida KBXTning rivojlanishiga infratuzilmaning ta'sirini qanday baholaysiz?" degan savolga respondentlarning 7 nafari (1,6%) **"yuqori"**, 179 nafari (42,0%) **"yaxshi"**, 228 nafari (53,4%) **"o'rtacha"**, 6 nafari (1,6%) **"past"**, 7 nafari (1,6%) **"bilmayman"** deb baho berishgan.

Baliqchilik sohasini maxsus texnika va jihozlar bilan ta'minlanish holatini qanday baholaysiz?" degan savolga respondentlarning 7 nafari (1,6%) **"yuqori"**, 148 nafari (34,7%) **"yaxshi"**, 253 nafari (59,2%) **"o'rtacha"**, 17 nafari (4,0%) **"past"**, 2 nafari (0,5%) **"bilmayman"** deb baho berishgan.

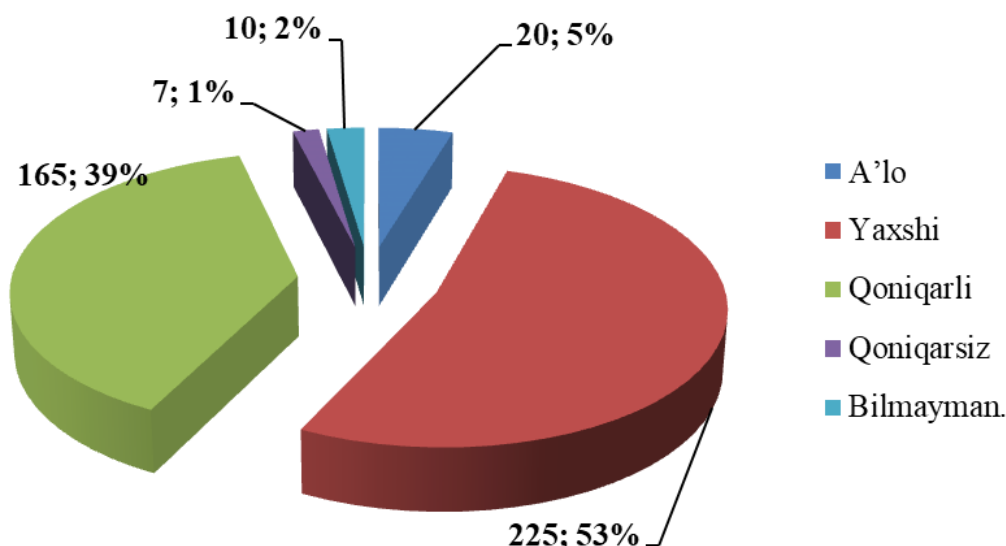
"Baliqchilik sohasida KBXT rivojiga reklama va axborot xizmatlari ta'siri qanday?" degan savolga respondentlarning 13 nafari (3,1%) **"yuqori"**, 161 nafari (37,7%) **"yaxshi"**, 237 nafari (55,5%) **"o'rtacha"**, 10 nafari (2,3%) **"past"**, 6 nafari (1,4%) **"bilmayman"** deb baho berishgan.

"Xududlarda baliqchilik tadbirkorligini rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilayotgan davlat dasturlarini samaradorligini qanday baholaysiz?" degan savolga respondentlar quyidagi 3-rasmdagidek baho berishgan.



3-rasm. Xududlarda baliqchilik tadbirkorligini rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilayotgan davlat dasturlarini samaradorligini respondentlar tomonidan baholanishi[5]

“Baliqchilik sohasida Fan-texnika taraqqiyoti, uning yo‘nalishlari va innovatsion texnologiyalar o‘rnini qanday baholaysiz?” degan savolga respondentlar quyidagi rasmdagidek baho berishgan (4-rasm)



4-rasm. Baliqchilik sohasida fan-texnika taraqqiyoti, uning yo‘nalishlari va innovatsion texnologiyalar o‘rnini respondentlar tomonidan baholanishi[5]

Sohada turizmni rivojlantirish imkoniyatlaringiz mavjudmi? *Agar “Ha” bo‘lsa qaysilari? (Bir nechtasini tanlashingiz mumkin)” deb berilgan savolga respondentlarning 290 nafari ya’ni 67,7 foizi “Ha”, 137 nafari ya’ni 32,3 foizi “Yo‘q” deb javob berishgan. “Ha” degan respondentlar quyidagi 3-jadvaldagidek javob berishgan.

3-jadval. Respondentlarning sohada turizmni rivojlantirish imkoniyatlari haqida ma’lumot[4]

Mavjud imkoniyat turi	Respondentlar soni
Ekoturizm	176
Ov turizmi	97
Ekstremal turizm	87
Turistlarni ovqatlantirish	202
Qayiqlar mavjud	10
Skuterlar mavjud	8
Dam olish uchun sharoitlar mavjud	166



“Qishloq xo‘jalik baliqchilik sohasida KBXTni rivojlanishi bo‘yicha tavsiya va takliflar” degan savolga aksariyat respondentlar ko‘proq imtiyozli kredit ajratish va ularni muddatini uzaytirish, qisqa muddatli baliqchilikka oid kurslar tashkil qilish, soliqlarda imtiyozlar yaratish, ta‘lim muassasalarida baliqchilik fakulteti va yo‘nalishlarini ochish, malakali kadrlar bilan ta‘minlash, soliqlarni kamaytirish, xodimlarni o‘qitish va malakasini oshirishga etiborni kuchaytirish zarurligi, subsidiyalar ajratish, omuxta yem, mineral o‘g‘it, yoqilg‘i-moylash materiallarini imtiyoz bilan berilishini tashkil etish, baliq va baliq maxsulotlarini importi hamda eksportini rivojlantirish zarurligi, xorijlik mutaxassislar bilan xamkorlikni kuchaytirish, ular ishtirokida o‘quv seminarlarni tashkil qilish, xorijiy investorlarni jalb qilish, xorij tajribalari asosida intensiv usulda baliq etishtirishni yo‘lga qo‘yish va h.k. deb javob berishgan.

Shu bilan birga bir qator muammolarni, ya‘ni suv tanqisligi bilan bog‘liq bo‘lgan, elektr energiyasi ta‘minotida yuzaga keladigan, sohani malakali kadrlar bilan ta‘minlanmaganligi, bahor oylarida chavoq baliqlar yetmay qolishi, davlat aralashuvining mavjudligi, transport logistikasida, infratuzilmada mavjud bo‘lgan muammolarni bildirishgan. Shuningdek, tirik baliqlarni arzon narxda sotilishi, agar imkon bo‘lganda o‘zlari mahallalarda kichik tadbirlik savdo shaxobchalarini tashkil qilib, aholini tirik va pishirilgan baliq hamda baliq mahsulotlari bilan ta‘minlashlarida amaliy yordam so‘rashgan.

Sotsiologik anketa-so‘rovnoma natijalariga ko‘ra aytish mumkinki, baliqchilik sohasida an‘anaviy tarzda baliq yetishtirishni daromadli deb hisoblashmoqda. Sohada xorij texnologiyalari asosida intensiv usulda baliq yetishtirishning to‘laqonli yo‘lga qo‘yilmaganligi, malakali kadrlar bilan yetarlicha ta‘minlanmaganligi achinarli holdir.

Tadqiqotlarimizda olib borayotgan tahlillarimizga ko‘ra, baliqchilik sohasida amalga oshirilayotgan davlat dasturlari bilan soha mutaxassislari yetarlicha ma‘lumotga ega emas. Baliqchilik sohasida haligacha yer bilan bog‘liq, suv resurslari tanqisligi, korrupsiya, byurokratik to‘siqlar kabi muammolar mavjud.

Bugungi kunda davlatimiz rahbari tomonidan baliqchilik sohasi KBXTga katta e‘tibor berilayotgani, baliqchilik sohasini yanada rivojlantirishga doir qaror va farmonlar mazmun mohiyatini aholisi o‘rtasida keng targ‘ib qilish lozim.

Baliqchilik sohasida KBXT ni rivojlantirishda soha xodimlarini, qolaversa aholining baliqchilik bo‘yicha malaka va ko‘nikmalarini oshirish, qisqa muddatli kurslarni tashkil qilish, xorijiy tajribalarni ommalashtirish, aholini arzon narxda tirik baliq va baliq mahsulotlari bilan ta‘minlash, buning uchun viloyatimiz tuman va shaharlarining har bir mahallalarida kichik tadbirlik savdo shaxobchalarini tashkil qilish maqsadga muvofiq.

Sohada turizmni rivojlantirish, ekoturizm, ov turizmi, ekstremal turizm kabi istiqbolli sohalarni rivojlantirish uchun baliqchilik xo‘jaliklarini o‘ziga xos turistik resurslari va salohiyatidan kelib chiqqan holda qayiqlar, skuterlar bilan ta‘minlash, turistlarni dam olishlari va ovqatlantirish uchun sharoitlar yaratib berish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. S.Q.Husenov, D.S.Niyazov. Baliqchilik. O‘quv qo‘llanma. O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2013.-336 b.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot Strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-son farmoni.
3. <https://xs.uz/uzkr/post/oziq-ovqat-khavfsizligini-taminlash-ishlarini-kuchajtirish-baliqchilik-tarmogini-qollab-quvvatlashni-kengajtirishga-korsatma-berildi>.
4. Sotsiologik anketa-so‘rovnoma natijalari asosida muallif hisob-kitoblari
5. Sotsiologik anketa-so‘rovnoma natijalari asosida muallif ishlanmasi